

**ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН  
ПРЕСЛАВСКИ”  
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ,  
КАТЕДРА „МУЗИКАЛНА ЕСТЕТИКА, МУЗИКАЛНО  
ВЪЗПИТАНИЕ И ИЗПЪЛНИТЕЛСТВО”**

**ЮЛИЯНА ГЕОРГИЕВА ПАНОВА**

**МУЗИКАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ НА  
ОБУЧЕНИЕТО ПО „ДИРИЖИРАНЕ ОТ КЛАВИР” НА  
СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ „ПЕДАГОГИКА НА  
ОБУЧЕНИЕТО ПО МУЗИКА”**

**АВТОРЕФЕРАТ  
на дисертационен труд**

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор”  
Област на висше образование: 1. Педагогически науки  
Професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението по...  
Научна специалност: „Методика на обучението по музика”**

**Научен ръководител:  
проф. д-р Анастасия Атанасова-Вукова**

**ШУМЕН  
2013**

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширен съвет на катедра „Музикална естетика, музикално възпитание и изпълнителство” при Педагогически факултет на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”.

Дисертационният труд е с обем 260 страници. От тях 236 страници са основен текст-изложение, 9 страници – библиография, 15 страници – приложения. В рамките на текста-изложение са включени 26 диаграми, 2 фигури, 24 таблици, 3 схеми. Библиографията включва 111 източници: 51 на кирилица, 58 на латиница, 1- от интернет.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 07.03.2014 г. от 10.00 часа в зала 211 на Педагогически факултет.

## УВОД

Съвременното висше образование, търсейки пътища за модернизирание на образователния процес, се насочва към онези подходи и методи, които могат да формират професионално компетентна личност. Резултативността на образователния процес зависи от създаването на рефлексивно образователно пространство, при което акцентът се поставя върху интелектуалната рефлексия, изявяваща се в търсене на самостоятелни решения, и върху личностната – осъзнаването от студента на извършваните професионални действия. В центъра на образователния процес е студентът като субект, осъзнаващ учебното съдържание, определената тема като познавателен обект. (А. Атанасова-Букова)

Такова тълкуване на съотношението „преподаване-учене”, осигуряващо условия за взаимодействие на субект-субектна основа, налага ориентация на обучението към квалификационния, компетентностния, рефлексивния, хуманистичния и човекоцентричния подходи.

Анализът на съвременната литература, касаеща обучението на бъдещите педагози по музика показва, че в голяма степен теоретичните „готови” знания не осигуряват необходимата готовност на студентите за организаторска и музикално-творческа дейности за привличане на учениците в музикално-творчески процеси. Тези тенденции налагат учебното съдържание и образователния процес по дирижиране да бъдат насочени не само към овладяване на техническите знания и умения в областта на дирижирането, но и към формиране у студентите на експресивно поведение и комуникативност. В този аспект при изучаването на дисциплината „дирижиране от клавиър” на преден план се поставя подготовката на компетентния педагог-музикант, способен да осъществява на високо професионално ниво вокално-хорова работа с учениците в часовете по музика и извънкласните музикални дейности.

В изследваната литература няма единна теоретична и методологическа позиция относно диригентската компетентност и съответните ѝ компетенции.

В съвременното висше образование **компетентността** се тълкува като *„интегрално личностно – професионално качество“* на човека, *изявяващо се в готовност и способност за продуктивна и ефективна социално - професионална дейност.* Компетентността е основна характеристика на специалиста в резултат от подготовката му за изпълнение на професионална дейност. **Компетенциите** са не само информираност и владение на определени умения в дадена научна област (учебно съдържание), а *особена когнитивна структура*, в която знанието, придобито при изучаването на дадена учебна дисциплина, и спонтанно натрупания опит са в единство и взаимодействие.

В настоящия труд диригентските компетентности и компетенции, които придобиват студентите при изучаването на дисциплината се свързват с формирането на знания и умения за организиране, ръководство и реализиране на изпълнителската дейност на учениците в класа по музика с цел постигане на свободно, художествено музициране на песенния материал, залегнал в учебните програми.

Актуалността на изследването на психолого-педагогическите проблеми на обучението по „дирижиране от клавиър“ се обуславя от необходимостта за разработването на нови форми и методи на обучението по „дирижиране от клавиър“ на основа на разкриване характеристиките на диригентските компетентности и съответните им компетенции.

В основната на настоящия труд стоят следните теоретични положения:

✓ *диригентската дейност* е художествена дейност, която на основа на професионално придобити знания, умения и компетентности, интегрира различни действия с музикално-изпълнителски, психолого-педагогически, организационно-управленчески характер.

✓ *дирижирането* е поетапен творчески процес обединяващ в себе си изучаването и осмислянето на партитурата на музикалното произведение, създаването на концепция за художествената му интерпретация, реализирането на изградения музикален образ в съзнанието на диригента в реално звучене в процесите на репетиционните и концертни дейности;

✓ *обучението по дирижиране* е субект-субектен процес в условията на музикална дейност и художествено общуване.

✓ *методическата организация на учебния процес* осигурява условия за трансформиране и използване на предварително овладяните теоретични знания, умения и музикални възможности от студентите в изучаваните общотеоретични музиковедчески учебни дисциплини, в диригентската дейност, разглеждана като тяхна субектна дейност.

Всичко това, както и степента на разработеност на проблема за обучението на студентите – бъдещи учители по музика по „дирижиране от клавиър” обуслови обекта, предмета, целта и задачите на настоящото изследване.

**Обект** на изследването е разкриването на закономерностите и спецификата на овладяването на знания, умения и компетентности и съответните им компетенции свързани с обучението „дирижиране от клавиър” на студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика”.

**Предмет** на изследването е разработването и апробирането на теоретичен модел за музикално-педагогическа технология на обучението по дирижиране от клавиър.

**Целта** на настоящия дисертационен труд е овладяване на знания и умения и формиране на диригентски компетентности у студентите, обучавани по „дирижиране от клавиър”, чрез апробиране на теоретичен музикално-педагогически модел.

Обектът, предметът и целта на настоящето изследване позволи да се издигне следната **хипотеза**:

Разработването и апробирането на теоретичен музикално-педагогически модел, отговарящ на спецификата на диригентските умения и компетентности ще определи етапите и условията за овладяването от студентите на дирижирането и различните форми на диригентската дейност.

Така издигнатата **хипотеза** съдържа следните конкретни предположения:

- Теоретико-методологичният анализ на съвременните концепции за дирижирането в съвременната

литература ще утвърди научно-обоснованото разбиране за неговото място и значимост в образователния процес на бъдещите учители по музика;

- Разработването и апробирането на теоретичен музикално-педагогически модел, специфичен за обучението на студентите по дирижиране, ще определи етапите и оптималните условия за овладяването на дирижирането и различните форми на диригентската дейност, за разработването на художествен репертоар.

- На основа на изведените и конкретно разработени характеристики на компетентностите в музикално – педагогическия модел ще се организира, контролира и оценява степента на усвоявания учебния материал в образователния процес.

За постигане на поставената цел и доказване на работната хипотеза в настоящото изследване ще бъдат решени следните **задачи:**

1. Да се направи теоретичен анализ на съвременната литература касаеща музиковедческите, психолого-педагогическите, социално-комуникативните и художествено-естетическите аспекти на обучението по дирижиране.

2. Да се разкрие характеристиката на диригентските компетентности и съответните им компетенции и да се определят етапите на тяхното формиране и развитие при обучението по дирижиране от клавиър;

3. Да се разработи и апробира в образователния процес теоретичен музикално-педагогически модел на обучението по „дирижиране от клавиър” на студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика”.

4. Да се разкрият възможностите за прилагане на нов тип организация на учене при обучението по „дирижиране от клавиър” чрез натрупване на субектен музикално-изпълнителски и диригентски опит и формиране на диригентски компетентности у студентите - бъдещи учители по музика, на базата на повишената познавателна активност.

За осъществяване целите и задачите на дисертационния труд се извърши изследване на нивото на формираните

диригентски компетентности и съответните им компетенции на 100 студенти, които са анализирани с оглед на определяне на ефективността на технологичния музикално-педагогически модел. Изследването е осъществено в Педагогически факултет на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ в периода 2007-2012.

## СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

**ПЪРВА ГЛАВА** съдържа теоретичен анализ на съвременната литература, свързана с проблемите на обучението по дирижиране.

**В първи параграф** се разглежда въпросът за висшето образование, различните аспекти на процесите в него, както и въпросите, свързани с личностното развитие на студента. Поставя се въпросът и за новото тълкуване на съотношението „преподаване-учене“, осигуряващо условия за взаимодействие на субект-субектна основа, повишаване културата на равнище „преподавател-студент“ и „студент-преподавател“, което от своя страна налага ориентацията на обучението към квалификационния, компетентностния, рефлексивния, хуманистичния и човекоцентричния подходи. Насочва се вниманието и към съвременните, характеризиращи се с интерактивност, дидактически методи, които отговарят на същността на рефлексивното образователно пространство и професионалната насоченост на образователния процес.

**Във втори параграф** се разглеждат психологическите, педагогическите и естетически аспекти на дирижирането като музикално-изпълнителска дейност, диригентската жестикуляция и информативността на диригентския жест в разработките на различни европейски, руски, американски и български автори (Г. Л. Ержемски, Томас Каплин, В. Арнаулов, В. Л. Живов, W. Ehnann, McElhern и др.).

**В трети параграф** е изяснена проблематиката на обучението по дирижиране, на диригентската техника, нейното предназначение, определени са подходите, методите, етапите на

обучение, както и формите на педагогическото взаимодействие на основа на постановките на И. А. Мусин, W. Ehnann, С. А. Казачков, К. А. Олхов; Л. А. Безбородов; Л. М. Андреев; R. Stanton, K. Thomas, P. Roe, B. Busch, A. Kaplan, H. Decker and C. Kirk, McElhern, Apfelstadt, R. M. Wis, C. Durrant Mathers, S. Mäkilä и др..

**В четвърти параграф** е разгледан въпросът за мястото на учебната дисциплина „дирижиране от клавир” при обучението на учители по музика.

На основа на проучената музикално-педагогическа литература изграждането на система от знания, умения и навици, както и набор *от ключови компетентности във всички сфери на диригентско-хоровата специалност* се определя като основен резултат от диригентско-хоровото образование в педагогическите висши училища. Тълкуването на дирижирането като вид музикално изпълнение, дава възможност при обучението по дирижиране да се използва специфична методична организация както при обучението по инструмент.

**ВТОРА ГЛАВА** съдържа теоретичните основи на организацията, постановката и методиката на изследването.

**В първи параграф** се разкриват методологическите основи на изследването, свързани със съвременните тенденции за разширяване периметъра на практическото приложение на дирижирането и диригентския жест в различните сфери на музикално-изпълнителската практика и необходимостта от специалисти, компетентни в областта на дирижирането и диригентските дейности.

На основа на теоретичните постановки, както и степента на разработеност на проблема за обучението на студентите – бъдещи учители по музика са изведени обектът, предметът, целта, задачите и хипотезата на изследването.

Във **втори параграф** се разкриват организацията и контингентът на изследването.

Организацията на настоящото изследване е съобразена с изискванията за провеждане на подобен тип изследвания и включва следните три етапа:



**Констатиращ етап** – набиране на емпирична информация чрез диагностични процедури, насочени към установяване на входното състояние и степента на развитие на диригентските компетентности и съответните им компетенции у студентите;

**Формиращ етап** – апробиране на научнообоснована музикално-педагогическа технология, разработена на основа на теоретичния модел за развитие на диригентските компетенции;

**Заключителен етап** – отчитане на изходното състояние и динамиката в развитието на диригентските компетенции на изследваните студенти в резултат на приложения теоретичен музикално-педагогически модел и предлаганата организация на учебния процес в различните му форми.

Изследването е осъществено в Педагогически факултет на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ в периода 2007-2012 г. Включва общо 640 единици диагностически данни (от Тестове и Индивидуални рейтингови карти) на 100 студента от специалност „Педагогика на обучението по музика“, които са типични от педагогически аспект лица, даващи представа за генералната съвкупност. Това дава обективна възможност за съпоставяне и анализ на емпиричните данни за профила на изследваните студенти и в следната посока: пол, успех от обучението (от пет учебни дисциплини, свързани със спецификата на изследването).

Характеристиката на изследваните лица по пол е както следва:

**35 мъже и 65 жени** (съотношението е 35%:65%)

Успехът на студентите по отношение на успеваемостта им (резултати от изпити) в процеса на обучение е значим и използван във връзка с основополагащите за диагностичното изследване знания от следните дисциплини: Задължително пиано /4.58/; Теория на музиката /4.32/; Солфедж/ 4.17/; Хармония с аранжиране /3.52/; История на музиката / 4.39/; Четене и свирене на партитури /3.86/, Музикален анализ./3.83/

Разпределението на изследваните лица по признакът „Специален предмет“ е: народни инструменти – 22; класически

инструменти – 21; народно пеене – 30; класическо пеене – 9; поп и джаз пеене – 18.

Характеристиката на изследваните лица във връзка със съотношението между инструменталисти – певци е:

**инструменталисти : певци (43% : 57%)**

**В трети параграф** са изложени методите на изследването.

Реализирането на поставените задачи в настоящото научно изследване и доказването на издигнатата хипотеза е обвързано с разработване на изследователска програма, отразяваща методите, чрез които се провеждат изследванията в настоящия дисертационен труд, базираци се на следните **принципи**: принцип за обективност; принцип за изучаване на явленията в тяхната взаимнообвързаност; принцип за аналитико-синтетично изучаване; принципите за точност, последователност, надеждност и валидност.

За решаване на поставените задачи се използват следните **методи**: теоретично проучване и анализ; теоретическо моделиране; модулна технология на обучението; педагогически експеримент; методи за контрол и оценяване на овладяните знания, умения и компетентности (*балово-рейтингова система за оценяване*), методи на статистическа и математическа обработка на резултатите.

Като се изхожда от учебната програма се определят три диригентски компетентности и съответните им компетенции (*Таблица №1*), както и показателите и критериите за установяване степента на тяхното развитие.

Компетентности	Компетенции
<b>Концептуална</b>	<p>Прилагане на знания и умения за разкриване на музикалното съдържание на произведението – определяне и описание на основните елементи на партитура и нейното озвучаване.</p> <p>Умения за изготвяне на проект-модел за диригентско-изпълнителска и практическа реализация на партитура на произведението.</p>
<b>Процесуална (мануално-техническа)</b>	Познаване, разбиране и владение структура на диригентската техника; определяне ролята и мястото на елементите ѝ при синтезирането им в цялостна система, насочена към решаване на художествено-творчески задачи.
<b>Изпълнителска</b>	Готовност за регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност

**Таблица №1 Диригентски компетентности и компетенции**

За установяване степента на формираност на **концептуалната компетентност** се изследват следните нейни компетенции:

**Компетенция /К1./ Запознаване с музикалното съдържание на произведението – определяне и описание на основните елементи на партитура и нейното озвучаване.** Тази компетенция осигурява готовност на студента за подробно описание и маркиране на партитура.

Нивото на нейното формиране се определя чрез следните критерии:

**Критерий 1.** Описание и маркиране на хоровата партитура

**Критерий 2.** Определяне, анализиране и съотнасяне на метрума към размера на музикалното произведение.

**Критерий 3.** Определяне и маркиране на изпълнителските музикално-изразни средства.

**Критерий 4.** Озвучаване на партитура

**Компетенция /К2./ Компетенцията за изготвяне на проект-модел за диригентско-изпълнителска и практическа реализация на партитура на произведението** се определя от

уменията за пренасяне на овладяните теоретични знания в нова практическа ситуация – изготвяне на проект за реализиране на партитурата.

Нивото на нейното формиране се определя чрез следните критерии:

**Критерий 1.** *Познаване и определяне на историко-стилистичните особености на произведението;*

**Критерий 2.** *Анализиране и разкриване особеностите на поетичния текст;*

**Критерий 3.** *Определяне и анализиране на музикално-изразните средства, разкриващи съдържанието на музикалното произведение;*

**Критерий 4.** *Определяне зависимостта на структурата и музикалното съдържание на произведението от: кулминационните части и намиране на главната кулминация на произведението; характеристиката на съотношението между формите на текста и музиката; кулминациите и развитието на всеки глас; използваните темпови отклонения, агогика, динамически нюанси, музикална артикулация, фразировка в зависимост от характеристиката на образа, емоционално-изразните и формообразуващи средства.*

**Компетенция /КЗ./** *Компетенцията за познаване, разбиране и владене на структурата на диригентската техника, ролята и мястото на елементите ѝ при синтезирането им в цялостна система, насочена към решаване на художествено-творчески задачи,* се обуславя от съдържанието на художествения образ на музикалното произведение и се проявява в процеса на изграждане на асоциативни връзки между представите за хоровата звучност в съзнанието на студента и жестовете, отразяващи и предаващи тези представи. Тя пряко се свързва с изграждането на диригентската жестикулация определена като диригентска (мануална) техника.

**Критерий 1.** *Овладяване на диригентския апарат и неговата постановка;*

**Критерий 2.** *Познаване, разбиране и владене кинестетични субмодалности на диригентския жест*

(движение, интензивност, форма, честота). Изграждане на интергративни връзки и отношения между диригентския жест и музикалното съдържание;

**Критерий 3.** *Познаване, разбиране и владене на музикално-образната изразителност на диригентската жестикулация;*

**Критерий 4.** *Информативност на диригентския жест.*

**Компетенция /К4./** *Компетенцията за регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност като предварителна готовност* се определя от изграждането у студента на музикално-изпълнителска диригентска техника, която да бъде средство за емоционално въздействие на изпълнителски колектив и волево регулиране на изпълнителската дейност...

Нивото на нейното формиране се определя чрез следните критерии:

**Критерий 1.** *Проектиране на подходящи мануално-изпълнителски действия и пренасяне на вече изградена диригентска жестикулация при дирижиране на партитурата на произведението;*

**Критерий 2.** *Самоуправление и целесъобразно саморегулиране на действията;*

**Критерий 3.** *Разкриване на творческия замисъл на произведението пред изпълнителите и изискванията относно личностно-значимите характеристики на хоровото звучене;*

**Критерий 4.** *Готовност за емоционално въздействие над изпълнителския състав (способност за превъплащане).*

За диагностициране на успеваемостта при усвояването на отделните компетенции към всеки един от критериите се прилагат показатели, на базата на които са обособени 4 нива, даващи представа за степента на формиране и развитие на диригентските компетентности.

**НУЛЕВО (Н0)** – невъзможност за изпълнение и вникване в структурата на учебната задача, неосъзнаване и постигане на взаимовръзката на отделните компоненти: инструкция – еталон – необходим резултат;

**СРЕДНО (Н<sub>1</sub>)** – изпълнение на поставената задача с помощ, неаргументираност на действията, липса на самостоятелност в търсенето на решения при овладяването на задачата и начините за преодоляване на проблемните моменти, невъзможност за самопреценка, липса на аргументация;

**ДОБРО (Н<sub>2</sub>)** – правилна ориентация в изискванията при изпълнението на поставената задача, допускане на неточности, които чрез допълнителни указания са преодолявани, аргументиране на последователността на действията, но допускане на грешки в тяхното изпълнение, поради недостатъчно овладяване на изпълнителската техника, затруднена самопреценка.

**МНОГО ДОБРО (Н<sub>3</sub>)** – самостоятелност при изпълнението на поставената задача, логична и аргументирана последователност на действията, анализира съдържанието и структурата на поставената задача, търси опора в овладяните до момента знания и умения, търсене на оптимални начини за решение, много добра изпълнителска техника и точно изпълнение, обективна, мотивирана самопреценка.

**Скалата за оценка на постигнатите резултати по отделните показатели е следната:**

**0 точки** – Съответства на Първо – нулево ниво ( Н<sub>0</sub>);

**1 точка** – Съответства на Второ – средно ниво ( Н<sub>1</sub>);

**2 точки** – Съответстват на Трето – добро ниво ( Н<sub>2</sub>);

**3 точки** – Съответстват на Четвърто – много добро ниво (Н<sub>3</sub>);

#### **Методи на математическа и статистическа обработка**

Нивото на формираните компетенции на всеки студент се извежда с помощта на графичен, статистически сравнителен анализ на емпирическите данни при използване на Microsoft Excel 2010; графическо и таблично изобразяване на данните.

#### **Методи за определяне на надеждността на резултата от тестваните студенти по компетенциите**

Надеждността се измерва с определяне на коефициент на надеждност, който може да бъде определен по различни методи. В случая е използван методът на Спирман-Браун за разделяне

теста на два равни или относително равни субтеста – четни и нечетни номера на отделните айтъми.

Изчислява се надеждността на резултата от измерването на отделните компетенции  $K_1, K_2, K_3, K_4$ , определящи нивото на формираните компетенции на студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика“ при изучаването на дисциплината Дирижиране от клавиър.

За целта са определени следните параметри:

- множество от тествани студенти  $S_i = \{s_1, s_2, \dots, s_{100}\}$ , където  $i$  се изменя в интервала от 1 до 100;
- множество от шестнадесет критерия  $T_j = \{t_1, t_2, t_3, t_4, \dots, t_{16}\}$  където  $j$  се изменя в интервала от 1 до 16;
- скала от отговори  $N_p$  където  $p$  се изменя в интервала от 0 до 3.

Коефициентът на надеждност от резултатите на тестваните студенти се изчислява по формулата на Спирман-Браун.

$$r_{sb} = \frac{r_t}{1 + r_t}$$

където:

$r_{sb}$  – е надеждността на системата;

$r_t$  - линейната корелация между четните и нечетни балове.

С помощта на електронната таблица Excel се изчислява коефициент на корелация с помощта на преобразуваната формула на Пирсън между четните и нечетни балове на тестваните студенти.

### **Определяне на валидността на резултатите по компетенции**

Методът, използван в настоящото изследване за определяне на валидността, е изчисляване на линейни корелации, показващи силата на линейните връзки между съседни двойки айтъми – в случая между резултатите от съседни критерии. (Приложение №1, Таблица №7) Изчислението е направено с помощта на електронната таблица Excel.

В ТРЕТА ГЛАВА се разглежда характеристиката и специфичността на теоретичния музикално–педагогически модел

на обучението по “дирижиране от клавиър” на студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика”.

**В първи параграф** на основание на теоретичния анализ на проучената музиковедческа, психологическа и педагогическа литература, както и на изведената постановка на изследването – обект, предмет, цел, задачи, хипотеза са определени теоретичните положения, на които се основава музикално - педагогическия модел на обучението по „дирижиране от клавиър” на студентите – бъдещи учители.

Във **втори параграф** се разкриват характеристиката и специфичността на теоретичния музикално–педагогически модел на обучението по „дирижиране от клавиър” на студентите - бъдещи учители по музика.

Апробирането на предлагания теоритичен музикално–педагогически модел дава възможност да се определи ефективността на формите, методите и условията за организиране на учебния процес.

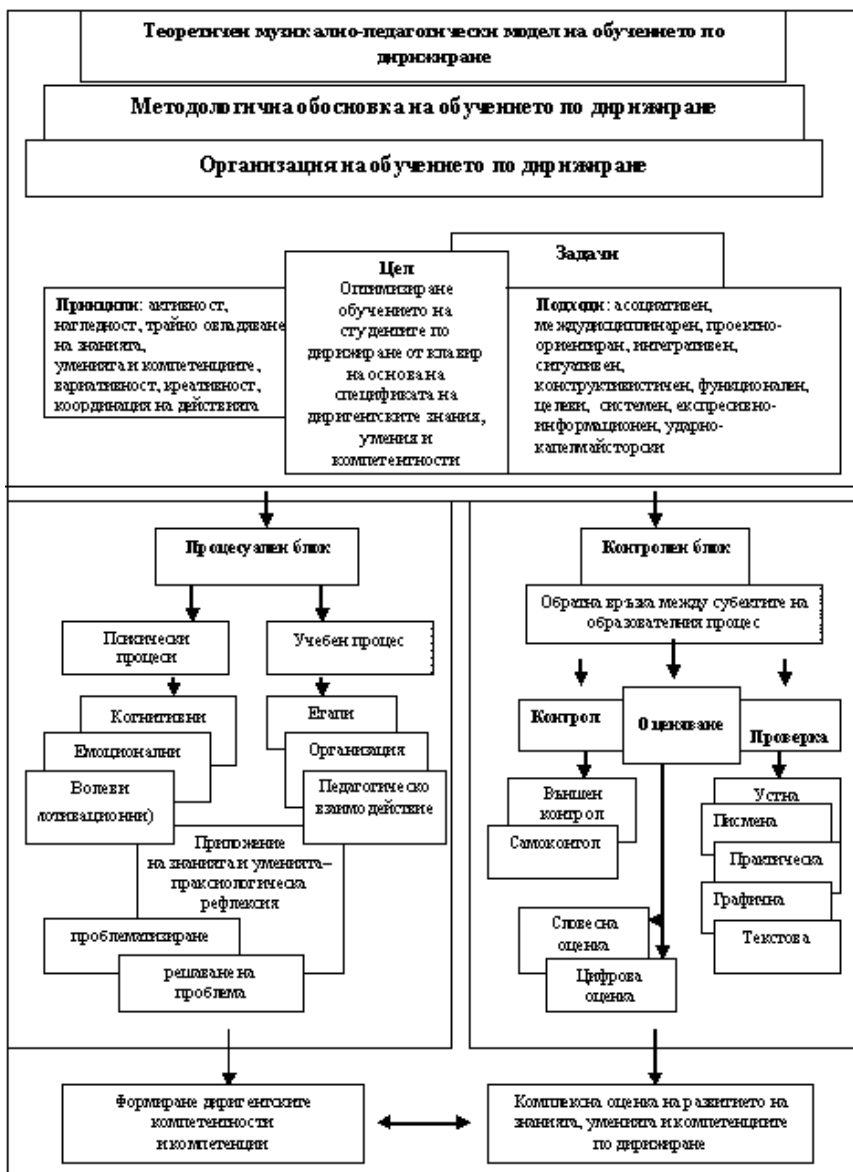
Организацията на учебния процес е изградена на следните дидактически **принципи**: на художествения диалог, за активност, за нагледност, за вариативност, на креативност (творчество), на координация на действията; и на следните **подходи**: асоциативен, междудисциплинарен, проектно-ориентиран, интегративен, ситуативен, конструктивистичен, функционален, целеви, системен, експресивно-информационен, ударно-капелмайсторски.

Като цяло предлагания теоретичен музикално–педагогически модел е изграден от **два блока** – **процесуален** / проект на процеса / и **контролен** / проект на контрола/.

✓ **Процесуалният блок** включва психологични процеси, осигуряващи учебния процес; етапи на обучението, организация на учебния процес /методи, форми на учебната дейност на студентите, управление на процесите на усвояване на учебния материал/; педагогическо взаимодействие;

✓ **Контролният блок** осигурява обратната връзка и контрол между субектите на образователния процес „преподавател – студент”, както и самоконтрол от страна на студента.





*Схема №1 Теоретичен музикално-педагогически модел на обучението по “дирижиране от клавиър”*

Осъществяването на предлагания музикално-педагогически модел предполага образователен процес организиран чрез:

1. Целенасочено съдържание на учебния материал
2. Целесъобразни форми на организация на учебния процес;
3. Активни методи на обучение;
4. Оптимална атмосфера на педагогическото взаимодействие между субектите в образователния процес.

В предлагания теоретичен музикално-педагогически модел учебното съдържание на дисциплината е организирано в три модула, които осигуряват изграждане на трите основни нива на овладяване на диригентската техника:

**Първо ниво** – спомагателна диригентска техника ;

**Второ ниво** – изразителна диригентска техника (изграждане на музикално-изразната артикулация на диригентския жест);

**Трето ниво** – експресивно-информационна наситеност на диригентския жест.

При осъществяването на предлагания музикално-педагогически модел се използват следните **методи**: вокално-хоров анализ, целенасочено наблюдение и анализ, насочващите въпроси, разчленяващ анализ и сравнителни характеристики, разкриване на междудисциплинарните връзки, дискусия, обсъждането, онагледяване, контролни въпроси, вътрешно слушане на хоровото звучене.

Педагогическото взаимодействие при обучението по дирижиране се реализира главно в и чрез диригентска дейност. Това е специфична форма на общуване между студентите, педагога и студентите, педагога, студентите и музикалното произведение, при което музикалното произведение е едновременно предмет и средство на общуване. Усвояването на диригентската техника от студента се осъществява чрез съвместна диригентска дейност между педагога и студента.

Формираните компетенции у студентите са тези, които подпомагат преминаването от активно подражание на

изпълнителските действията на диригента-педагог към самостоятелни решения и изпълнения от страна на студента. Тези процеси водят до персонализиране на двигателните модалности у студентите, а диригентската техника става част от личен, професионален начин на изразяване.

**В контролния блок** на теоретичния музикално-педагогически модел се планират три равностойни последователни процеса - контролирането, проверката и оценяването на знанията, уменията и компетенциите на студентите, които се организират чрез съответните методи за контрол, проверка и оценка.

**В трети параграф** се разглежда формирането и оценяването на компетентностите и съответните компетенции по дирижиране от клавиър.

Компетентността е „интегрално личностно – професионално качество на човека, изиявяващо се в готовност и способност за продуктивна и ефективна социално - професионална дейност. Компетенцията е единство на знания и натрупан опит, логика и интуиция. (А. Атанасова-Вукова) Компетенциите са способности, но не вродени способности, а такива, които са развити чрез познание - учене и опит, чрез натрупване на знания и формиране на умения. **Компетенциите** не могат да бъдат постигнати напълно - завинаги, защото те отразяват динамиката на средата и у всеки професионалист се развиват през целият му живот.

Критериите, необходими за измерването на постигнатото индивидуално ниво на компетенциите са: *възможности, знания, разбиране, умения, действие, опит, мотивация*. Компенциите осигуряват: а) индивидуалното знание на основа на собствените интелектуални сили и слабости; б) как да се прилагат знанията и уменията в разнообразни зададени професионални ситуации; в) как да се придобиват пропуснатите компетенции.

**В ЧЕТВЪРТА ГЛАВА** се представят и анализират резултатите на изследваните студенти включени в настоящото проучване.

**В първи параграф** се представят резултатите и техния анализ, касаещ интерпретацията на количествената и

качествената характеристика на формирането на компетентностите и съответните им компетенции, свързани с обучението на студентите по „дирижиране от клавиър“ в условията на апробиране на разработен технологичен музикално-педагогически модел, осигуряващ оптимални условия и организация за овладяване на различните форми на диригентската дейност.

Ефективността от прилагането на теоретичния музикално-педагогически модел на обучението на студентите по „дирижиране от клавиър“ в настоящия труд се установява чрез проследяване динамиката на развитие на формираните диригентски компетентности и компетенции на всеки студент. Диагностичната процедура на изследването се провежда в следните направления:

– определяне степента на формираност на диригентските компетентности чрез установяване на нивата на основните компетенции със съответните критерии и показатели за всяка една от тях на четири оценъчни нива;

– отчитане състоянието и сравняване нивата на формиране на компетентностите при започване на учебния процес, наречено от нас „входно ниво“ и при завършване на учебния процес определено като „изходно ниво“;

– определяне на надеждността и валидността на резултатите.

Данните за нивото на компетентностите включват:

1. Резултати на студентите по всеки показател на основните компетенции на дадена компетентност за входното ниво и изходното ниво; извършеният сравнителен анализ на тези резултати дава представа за развитието на компетенциите

2. Динамиката на формирането и развитието на компетенциите се определя от анализа на резултатите на всеки студент, касаещи движението, преминаването му от дадена степен при “входно ниво” в по-висока /или ниска / степен при “изходното ниво”, както и за цялата група изследвани студенти.

3. Обобщени резултати за всеки един критерий на съответната компетенция;

4. Обобщени резултати за нивото на изследваните основни компетенции, което определя сформираността на дадената компетентност у изследваните студентите.

Чрез посочените във II глава методи за определяне надеждността и валидността на резултатите е изчислена надеждността на резултата от измерването на изследваните основни компетенции ( $K_1$ ,  $K_2$ ,  $K_3$ ,  $K_4$ ), определящи нивото на подготвеност на студентите по дисциплината „Дирижиране от клавиър“ на студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика“.

В резултат от проведеното измерване са получени четири **матрици**, всяка от които съдържа резултатите на всички тествани студенти за всяка компетенция.

Изчисленият коефициент на корелация, определен с помощта на преобразуваната формула на Пирсън между четните и нечетни балове на тестваните студенти. е **0,943**.

Коефициентите на надеждност от резултатите на тестваните студенти, изчислен по формулата на Спирман-Браун, за всички компетенции са както следва:

$$K_1 - 0,971; K_2 - 0,979; K_3 - 0,984; K_4 - 0,966.$$

Тъй като тестовете са независими един от друг (измерват различни компетенции), то общият коефициент на надеждност е средно аритметично от коефициентите на надеждност, получени за всяка компетенция. Полученият резултат **0,975** се определя като **отличен**.

*Анализът на тези данни показва, че резултатите от тестовете на всички компетенции се интерпретират правилно и тестовата система гарантира висока повторямост, т.е. висока устойчивост на получения резултат.*

Чрез посоченият във II глава метод за определяне надеждността и валидността на резултатите е изчислена валидността на резултата от измерването на четирите отделни компетенции. Въз основа на тези данни е изчислен среден коефициент на корелация **0,634**, който на практика е валидността на системата. Съгласно [Н.Олейников] това е **много добър**

**резултат** и следователно критериите отговарят много добре на изследваната област.

Изчислените коефициенти на валидност за всяка компетенция са както следва:

$$K_1 - 0,634; K_2 - 0,750; K_3 - 0,761; K_4 - 0,748.$$

Коефициентът на валидност на резултата за всички компетенции е определен по същия начин както при надеждността поради независимостта на компетенциите и той е **0,723**. Съгласно същата скала този резултат се определя като **отличен**, гарантиращ високото съответствие на резултата от тестването на четирите компетенции.

### **Резултати, касаещи нивото на формираност на концептуалната компетентност**

**Концептуалната компетентност** се формира на базата на подбор и структуриране на теоретичните знания и умения на студентите, необходими за разкриване в партитурата на основните елементи на музикалното произведение и неговото озвучаване. Това се осигурява от компетенциите за:

– *запознаване с музикалното съдържание на произведението – определяне и описание на основните елементи на партитурата и нейното озвучаване (K1);*

– *изготвяне на проект-модел за диригентско-изпълнителска и практическа реализация на партитурата на произведението (K2);*

**K1. Компетенция за запознаване с музикалното съдържание на произведението – определяне и описание на основните елементи на партитурата и нейното озвучаване.**

Тази компетенция се свързва с предварителната работа на студентите над партитурата на произведението и изграждане на изпълнителска концепция за него. Нейната характеристика осигурява *готовност на студента за подробното описание и маркиране на партитурата*. Т. е. студентът може самостоятелно да се ориентира и определя вида на изпълнителския състав и начина на изписването му в конкретна партитура, диапазона (амбитус) на партиите по отделно и на хора като цяло, формата и

музикалният език на произведението, композитора и автора на текста, епохата, стиловите особености и фактурата му.

Резултатите на студентите при входното и изходното ниво и динамиката на оценъчните нива (%) по четирите показателя на тази компетенция са показани в Таблица №2

Показател	Компетенция №1	Критерий 1				Критерий 2				Критерий 3				Критерий 4			
	Оценъчно ниво	H0	H1	H2	H3	H0	H1	H2	H3	H0	H1	H2	H3	H0	H1	H2	H3
1.	Входно %	15	42	31	12	13	28	35	24	21	27	27	25	46	26	25	3
	Изходно %	4	1	15	80	8	6	15	70	4	2	16	78	17	23	24	36
2.	Входно %	29	38	21	12	8	17	24	51	15	25	47	13	33	36	29	2
	Изходно %	12	2	14	72	4	2	12	82	0	8	15	78	14	12	25	50
3.	Входно %	75	10	14	1	23	36	24	17	3	6	19	72	50	40	9	1
	Изходно %	15	12	42	31	8	6	27	59	0	4	15	81	17	15	26	42
4.	Входно %	12	44	24	20	34	38	20	8	42	46	16	6	61	37	2	0
	Изходно %	11	3	18	68	11	8	18	65	14	20	17	49	21	22	31	25
Динамика	Показател	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>
	от H0 в H1	1	2	12	3	3	1	2	8	2	2	3	13	17	12	15	22
	от H0 в H2	5	8	31	3	2	1	15	10	8	5	0	10	10	5	17	16
	от H0 в H3	5	16	15	1	0	2	1	1	7	3	0	5	1	5	2	5
	от H1 в H2	7	6	4	13	6	4	14	8	4	8	1	7	14	13	9	16
	от H1 в H3	35	24	6	21	19	13	21	29	23	18	4	25	5	16	32	18
	от H2 в H3	28	19	5	25	27	17	21	29	23	45	5	13	9	23	7	2

**Таблица № 2** Резултати за входно и изходно ниво на студентите и динамиката на оценъчните нива (%) по четирите показателя на К.1.

### **Критерий 1. Описание и маркиране на хоровата партитура**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- определяне на изпълнителския състав и неговото подреждане;

- определяне амбитуса на отделните партии и целия хор;

- определяне на фактурата на произведението и свързаното с нея гласоводене;

- отбелязване встъпления на различните партии, край и начало на фразите.

### **Критерий 2. Определяне, анализиране и съотнасяне на метрума към размера на музикалното произведение**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- метрума на произведението, метрични особености;

- определяне размера и неговия вид;

- връзката между метрум, размер и темпо;

– определянето на ауфтактовете и техните видове в партитурата на произведението.

**Критерий 3. Определяне и маркиране на изпълнителските музикално-изразни средства**

Този критерий се оценява със следните показатели:

– определяне и маркиране на темпото (словесно и с метрономно обозначение) и отклоненията му;

– определяне и маркиране на динамиката и динамичните промени в партитурата на произведението;

– определяне и маркиране на музикалната артикулация;

– определяне и маркиране сходствата и разликите в отделните части (дялове на музикалното произведение, знаците за повторения и т.н.)

**Критерий 4. Озвучаване на партитурата**

Този критерий се оценява със следните показатели:

– изпяване и дирижиране на отделните партии със солфезж и определяне на интонационно и ритмически трудните места;

– изпяване и дирижиране на отделните партии с текст и определяне на дъхове, фрази, вокално-певчески проблеми;

– свирене и пеене на партиите и определяне на динамиката, динамическите изграждания и музикалната артикулация;

– свирене или дирижиране на различни комбинации на два и повече гласа и определяне на трудни хармонични акордови и интервалови последования.

**Обобщените резултати** отчитащи постиженията на студентите при формиране на Компетенция 1 свързана със *запознаване с музикалното съдържание на произведението – определяне и описание на основните елементи на партитурата и нейното озвучаване* (К1) показва положителна тенденция за: *значително понижаване* дялът на студентите показали средно (Н1) и нулево ниво (Н0) и *повишаване* за много добро ниво (Н3) и добро ниво (Н2) ниво при изходното ниво в сравнение с тези от входното. (Таблица №2)

Това означава овладяване на новите знания и умения на много добро ниво (Н3) от групата като цяло. Изключение прави Параметър 1.4., при който високите стойности на дяловете се



разпределят между средно (Н1) и добро ниво (Н2), което показва, че формирането на новите умения изисква по-дълъг период от време.

## ***К2. Компетенция за изготвяне на проект-модел за диригентско-изпълнителска и практическа реализация на партитурата на произведението.***

Получените резултати за тази компетенция се интерпретират в следните насоки:

- формиране на *готовност у студента* за предварителната работа над партитурата на произведението и изграждане на изпълнителска концепция за него.

- формиране на *логическото мислене на студента* по посока на разкриване на:

- същностните връзки и отношения,
- закономерностите на развитие,
- логиката на организация на различните звукови структури;

- намиране на сходствата и различията,

- установяване на взаимовръзките и на основа на съжденията да изработва понятията.

Резултатите на студентите при входното и изходното ниво и динамика на оценъчните нивата (%) по четирите Критерия на Компетенция 2 са показани в Таблица №3

Показател	Компетенция № 2	Критерий 1				Критерий 2				Критерий 3				Критерий 4			
	Оценъчно ниво	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3
1.	<b>Входно %</b>	6	30	40	24	16	33	35	16	12	29	33	26	14	32	33	21
	<b>Изходно %</b>	0	10	39	51	6	9	48	37	0	18	25	57	0	12	20	68
2.	<b>Входно %</b>	12	48	27	13	18	31	38	13	16	32	20	32	3	30	31	36
	<b>Изходно %</b>	0	24	35	41	1	15	46	38	0	16	44	40	0	10	20	70
3.	<b>Входно %</b>	11	41	30	18	19	38	30	13	21	22	20	37	15	31	24	30
	<b>Изходно %</b>	0	17	14	39	0	12	26	62	0	25	38	37	0	17	38	45
4.	<b>Входно %</b>	35	43	21	1	20	49	26	14	37	33	17	13	34	34	21	11
	<b>Изходно %</b>	0	17	43	40	0	9	30	61	9	32	43	26	5	17	31	47
Динамика	<b>Показател</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>
	от Н0 в Н1	3	9	17	17	5	6	10	9	7	10	15	20	5	5	8	9
	от Н0 в Н2	3	3	3	14	5	0	7	12	4	8	6	13	6	7	7	17
	от Н0 в Н3	0	0	0	5	0	6	1	0	1	0	0	2	0	0	0	4
	от Н1 в Н2	17	23	27	24	21	23	15	14	12	22	12	14	11	17	20	11
	от Н1 в Н3	6	10	5	18	9	4	21	25	13	2	0	10	18	7	7	15
от Н2 в Н3	21	18	16	16	12	21	27	22	18	6	0	1	30	27	9	17	

*Таблица №3 Входното и изходното ниво и динамика на оценъчните нивата (%) по четирите Критерия на Компетенция 2.*

**Критерий 1. Познаване и определяне на историко-стилистичните особености на произведението**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- познаване на обществено-историческите условия, в които е протекъл животът и дейността на композитора;
- познаване на обществено-историческите условия, в които е протекъл животът и дейността поета и са се формирали неговите естетически възгледи;
- характеризиране на основните черти на творчеството на композитора и поета;
- типичните черти на вокално-хоровия стил на композитора.

**Критерий 2. Анализирание и разкриване особеностите на поетичния текст**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- разкриване съдържанието на поетичния текст, неговите идеи и основни художествени образи;
- анализиране структурата на поетичния текст и определяне на частите в него;
- анализиране и разкриване на фонетичните ритмично-интонационни структури на поетичния текст;
- преодоляване скандирането на текста на произведението.

**Критерий 3. Определяне и анализиране на музикално-изразните средства, разкриващи съдържанието на музикалното произведение.**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- съотнасяне на музикално-изразните средства (мелодия, хармония, ритъм, метрум, фактура, темпо, регистър, динамика, шрихи), техните изразителни възможности и тяхното взаимодействие.
- съотнасяне на музикалните с фонетичните ритмично-интонационни структури, определяне кулминациите и развитието на всяка гласова партия.

– съпоставяне на музикално-тематичния материал и определяне дълбочината на контраста и/или тематичното единство.

– съпоставяне хармоническото развитие с тези на мелодията, ритмиката, темпото, динамиката.

**Критерий 4. Определяне зависимостта на структурата и музикалното съдържание на произведението от: кулминационните части и главната кулминация на произведението; характеристиката на съотношението между формите на текста и музиката, музикалната фраза и фразата на текста; кулминациите и развитието на всеки глас; използваните темпови отклонения, агогика, динамически нюанси, музикална артикулация, фразировка в зависимост от характеристиката на образа, емоционално-изразните и формообразуващи средства.**

Този критерий се оценява със следните показатели:

– кулминационните части и главната кулминация на произведението;

– характеристиката на съотношението между формите на текста и музиката, музикалната фраза и фразата на текста;

– кулминациите и развитието на всеки глас;

– използваните темпови отклонения, агогика, динамически нюанси, музикална артикулация, фразировка в зависимост от характеристиката на образа, емоционално-изразните и формообразуващи средства.

Резултатите отчитащи, постиженията на студентите при формиране на **Компетенция 2** свързана с *изготвяне на проект-модел за диригентско-изпълнителска и практическа реализация на партитурата на произведението*, изразяват значително *понижаване* делът на студентите показали средно (Н1) и нулево (Н0) нива и *повишаване* за много добро (Н3) и добро (Н2) ниво при изходното ниво в сравнение с тези от входното. При *входното ниво* стойностите на дяловете са разпределени приблизително по равно между четирите оценъчни нива в границите на 50% за всички показатели. *Изходното ниво* се характеризира с високи стойности на много добро (Н3) и добро (Н2) ниво (над 40%) и ниски стойности на средно (Н1) и нулево

(Н<sub>0</sub>) ниво. Това показва преодоляване на установените при входните нива теоретични пропуски от студентите и формиране и систематизиране на новите знания и умения при изходните нива. (Таблица №3)

**Обобщените резултати** от компетенциите осигуряващи **Концептуалната компетентност** показват, че в сравнение с входното ниво по всички показатели при изходното ниво най-високи са резултатите за много добро ниво (Н<sub>3</sub>). Единични са случаите, когато с малка разлика резултатите за добро ниво (Н<sub>2</sub>) са по-високи от тези за много добро ниво (Н<sub>3</sub>), което означава, че преобладават студентите, които в учебния процес са усвоили правилно необходимите знания и умения и демонстрират, добра аргументираност и самостоятелност при изпълнението на задачите свързани с овладяването на музикалното съдържание на произведението и изграждане на проект-модел за диригентско-изпълнителска и практическа реализация на партитурата му. Това показва също и висока ефективност на учебния процес и стабилност на овладените знания и умения.

### **Резултати, касаещи нивото на формираност на Процесуалната компетентност**

**Процесуалната компетентност** се свързва с процесите на формиране и прилагане на диригентските умения при практическото реализиране на предварително взетите интерпретационни решения относно партитурата на произведението от страна на студента. Това се осигурява от *компетенцията за познаване, разбиране и владене структурата на диригентската техника, ролята и мястото на елементите ѝ при синтезирането им в цялостна система насочена към решаване на художествено-творчески задачи (К<sub>3</sub>).*

**К3. Компетенция за познаване, разбиране и владене структурата на диригентската техника, ролята и мястото на елементите ѝ при синтезирането им в цялостна система насочена към решаване на художествено-творчески задачи**

Формирането на тази компетенция пряко се свързва с *изграждането на диригентската жестикуляция* определена

като диригентска (мануална) техника. При тази компетенция се *изграждат асоциативните връзки* между музикалните изразни средства и диригентската жестикуляция. Чрез тях и формираните умения за описание на партитурата от първата компетентност студентите се научават практически да изразят с жест музикално-изразните средства, техните зависимости и развития, а чрез диригентската техника да ръководят музикалното изпълнение.

Отсъствието на диригентска подготовка на студентите преди изучаването на тази дисциплина *предопределя резултатите* от входното ниво за всички показатели на тази компетенция. За всички студенти то е **нулево ниво (Н0)**.

Резултатите на студентите при изходното ниво на оценъчните нивата (%) по четирите Критерия на Компетенция 3 са показани в Таблица №4

Показател	Компетенция №3	Критерий 1				Критерий 2				Критерий 3				Критерий 4			
	Оценъчно ниво	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3
1.	<i>Входно %</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Изходно %</i>	0	13	18	69	0	20	45	35	0	5	28	67	5	16	32	47
2.	<i>Входно %</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Изходно %</i>	0	14	21	65	2	22	45	31	0	25	34	41	5	20	22	53
3.	<i>Входно %</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Изходно %</i>	0	13	23	64	10	23	30	47	0	18	24	58	6	19	23	52
4.	<i>Входно %</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Изходно %</i>	0	12	26	62	15	22	29	34	0	21	25	54	5	18	34	44
Динамика	<b>Показател</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>
	<i>от Н0 в Н1</i>	13	14	13	12	20	22	23	22	5	25	18	21	16	20	19	18
	<i>от Н0 в Н2</i>	18	21	23	26	45	45	30	29	28	34	24	25	32	22	23	34
	<i>от Н0 в Н3</i>	69	65	64	62	35	31	47	34	67	41	58	54	47	53	52	44

**Таблица №4** изходното ниво на оценъчните нивата (%) по четирите Критерия на Компетенция 3

**Критерий 1. Овладяване на диригентския апарат и неговата постановка**

Този критерий се оценява със следните показатели:

– познаване и владееене на основните части на диригентския апарат (корпус, частите на ръцете, глава) и тяхната постановка;

– пространствено изобразяване на едно метрично време и метрична пулсация; жестово съотнасяне на силни и слаби метрични времена;

– жест за начало и жест за прекъсване на звучността (подготовка, встъпление и закриване);

– схеми на тактуване – планиметрично и пространствено изображение (организиране на определен брой метрични времена в пространствено изобразяване на размерите, ауфтакт на различни времена от размера)

**Критерий 2. Познаване, разбиране и владене на кинестетични субмодалности на диригентския жест (движение, интензивност, форма, честота). Изграждане на интергративни връзки и отношения между диригентския жест и музикално-изразните средства**

Този критерий се оценява със следните показатели:

– жестово изобразяване и съотнасяне на темпото, темповите и агогически отклонения към музикалното съдържание;

– жестово изобразяване на различни нотни трайности и ритмически структури; единството между метрум и ритъм; обединяваш жест, диференциране на ръцете, метрическо обединяване на тактовете;

– диригентски средства за изобразяване на динамика и музикална артикулация;

– ръководство на мелодическото движение и образното показване на смисловите връзки и отношения между звуковете и трайностите в мотивите, фразите и изреченията; преодоляване на отрицателния ефект на тактуването.

**Критерий 3. Познаване, разбиране и владене на музикално-образната изразителност на диригентския апарат**

Този критерий се оценява със следните показатели:

– положение на корпуса;

– положение на главата;

– мимика (образно-емоционално изобразяване на музиката);

– изразителни функции на ръцете на диригента и нейните части (жестове „извикващи” представи за характера на звучността).

**Критерий 4. Информативност на диригентския жест.**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- звукова наситеност на диригентския жест;
- графическа точност на диригентския жест;
- характер на звуководенето;
- емоционално-образна наситеност на диригентския жест

**Резултатите отчитащи** постиженията на студентите при формиране на *компетенцията за познаване, разбиране и владееене структурата на диригентската техника, ролята и мястото на елементите ѝ при синтезирането им в цялостна система насочена към решаване на художествено-творчески задачи* (Таблица №4) позволяват като цяло получените резултати да се интерпретират в следните насоки:

✓ най-голям дял студенти се справят с овладяването на диригентския апарат и неговата постановка, техниката на тактуване (схеми на тактуване, показване на встъпленията и отнемане на звучността, отброяването на паузите, ферматите и т.н.).

✓ повече трудности срещат изследваните студенти при изграждане на *интергративни връзки и отношения* между музикалните изразни средства и диригентската жестикуляция и това се доказва от по-ниските резултати за много добро ниво (Нз) в сравнение с добро ниво (Н2) при първи и втори показател на Критерий 2.

✓ при втори и трети показател на Критерий 4 еднакъв дял студенти (по 53% за показатели 2 и 3) успяват да преодолеят схематичното отброяване на времената в размера и преобразуват диригентската схема в пространствен мануално-пластичен модел, който съответства на качествените характеристики на звученето.

✓ най-много трудности студентите срещат при Критерий 2 и Критерий 4, свързани с емоционално-образна наситеност на диригентския жест.

Като цяло преобладават студентите, които показват резултати при овладяване на знанията и уменията на много добро ниво (Н3). Единствено при критерий 1, показатели 1 и 2 резултатите за добро ниво (Н2) с малка разлика са по-високи от тези за много добро ниво (Н3).

Следователно, студентите усвояват, разбират и прилагат диригентската техника и нейните елементи на много добро ниво и добро ниво, което от своя страна повишава степента на развитие и формиране на *Процесуалната им компетентност*.

### **Резултати, касаещи нивото на формираност на изпълнителската компетентност**

**Изпълнителската компетентност** се свързва с изискванията за:

✓ определяне на необходимите за конкретен случай диригентски средства произтичащи от общите закони на музикалната изразителност и превръщане на дирижирането в процес на особен род *съзидание*, при което *репродукцията* на изпълняваното произведение прераства в активно художествено *интерпретиране* на изградения в съзнанието на студентите *художествен образ*, и неговото изразяване чрез изпълнителска диригентска техника;

✓ избиране на подходяща стратегия за регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност (нейната *многозначност* и възможностите за откриване вариантите на прочитане на дадено произведение). Това се осигурява от *компетенцията за регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност като предварителна подготовка*.

**К4. Компетенция за регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност като предварителна подготовка.**

Характеристиката на компетенция се свързва с изграждането у студента на музикално-изпълнителска диригентска техника, която да бъде не само средство за проявяване на творчески намерения, но и средство за *емоционално въздействие* на изпълнителски колектив и *волево регулиране на изпълнителската дейност*. *Формирането на*



възможност за волеви действия е важен момент при изграждането на тази компетентност у студента и касае бъдещите процеси на съвместна дейност с колектива.

Отсъствието на диригентска подготовка на студентите преди изучаването на тази дисциплина предопределя резултатите от входното ниво за всички показатели на тази компетенция. За всички студенти то е **нулево ниво (Н0)**.

Резултатите на студентите при изходното ниво на оценъчните нивата (%) по четирите Критерия на Компетенция 4 са показани в Таблица №5

Показател	Компетенция №4	Критерий 1				Критерий 2				Критерий 3				Критерий 4			
	Оценъчно ниво	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3	Н0	Н1	Н2	Н3
1.	Входно %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Изходно%	0	13	18	69	0	31	32	35	0	5	28	67	5	23	25	47
2.	Входно %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Изходно%	0	17	18	65	2	30	37	31	0	25	34	41	5	33	30	32
3.	Входно %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Изходно%	0	18	18	64	10	21	30	47	0	32	29	39	6	35	23	36
4.	Входно %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Изходно%	0	12	26	62	9	14	25	52	4	18	36	42	5	27	33	35
Динамика	Показател	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>
	от Н0 в Н1	13	17	18	12	31	30	21	14	5	25	32	18	23	33	35	27
	от Н0 в Н2	18	18	18	26	32	37	30	25	28	34	29	36	25	30	23	33
	от Н0 в Н3	69	65	64	62	35	31	47	52	67	41	39	42	47	32	36	35

Таблица №5 Резултатите на студентите при изходното ниво на оценъчните нивата (%) по четирите Критерия на Компетенция 4

### **Критерий 1. Проектиране на подходящи мануално-изпълнителски действия и пренасяне на вече изградена диригентска жестикуляция при дирижиране на партитурата на произведението**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- прогнозиране на бъдещото развитие на събитията на основата на вече направен анализ и изградена концепция за реализиране на произведението;
- определяне на оптималните пътища, средства и способности за постигане на целите и обосноваване на творческия замисъл;
- формиране на диригентските задачи;
- вземане на решения относно диригентската жестикуляция съобразно партитурата.

## **Критерий 2. Самоуправление и целесъобразно саморегулиране на действията**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- увереност и инициативност;
- самостоятелност и настойчивост при прилагане на взетите художествени решения;
- правилна координация на личните външни и вътрешни действия и подчиняването им на поставените цели;
- реално оценяване на собствената работа.

## **Критерий 3. Разкриване на творческия замисъл на произведението пред изпълнителите и изискванията относно личностно-значимите характеристики на хоровото звучене**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- познаване, разбиране и владене на комуникативните качества на речта (логичност, достъпност, изразителност, правилност, уместност, богатство);
- познаване, разбиране и владене на фонационните средства на общуване при непосредственото изпълнение на произведението (степен на експресия на артикулационната фонация, кинестетичната синхронизация, слухова отчетливост на речта);
- разясняване на творческите задачи и съгласуване на изпълнителските действия;
- демонстриране на начините на изпълнение на основата на собствени творчески постановки.

## **Критерий 4. Готовност за емоционално въздействие над изпълнителския състав (способност за превъпласаване)**

Този критерий се оценява със следните показатели:

- изразителност на диригентската техника;
- разнообразие на мимиките, богатство на пластиките, гъвкавост на пантомимичните движения;
- създаване и предаване на образно-емоционалната атмосфера на произведението;
- поддържане емоционалния тонус в процеса на дирижиране

Резултатите отчитащи постиженията на студентите при формиране на *компетенцията* свързана с *регулиране и*

*управление на музикално-изпълнителската дейност като предварителна подготовка* позволяват да се интерпретират в следните насоки:

✓ най-високи резултати студентите показват при изграждането на умения за проектиране на подходящи мануално-изпълнителски действия и пренасяне на вече изградена диригентска жестикулация при дирижиране на партитурата на произведението (Критерий 1) (*Таблица №5*)

Това се изразява в:

– правилна координация на личните външни и вътрешни действия и подчиняването им на поставените цели.

– увереност и инициативност.

– самостоятелност и настойчивост при прилагане на взетите художествени решения.

✓ студентите трудно преодоляват личната интровертност при овладяване и използване на пантомимичните средства, което ограничава възможността за овладяване на уменията за превъплъщаване и емоционално въздействие при изобразяване на музикалния образ (Критерий 4);

✓ демонстрират готовност за разясняване идеята, структурните особености, съдържанието и характера на образите на музикалното произведение. Поставят конкретни задачи, указания и изисквания за разбирането им. Комуникативните качества на речта им се характеризира с точност, логичност, достъпност, изразителност, правилност и уместност.

Следователно, студентите определят и прилагат диригентската техника при активното художествено *интерпретиране* на изградения в съзнанието им *художествен образ* и избират на подходяща стратегия за регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност на много добро ниво и добро ниво, което от своя страна ни позволява да считаме, че се повишава ***изпълнителската компетентност***.

**Резултатите от проведеното изследване** относно разработването и апробирането на теоретичен музикално-педагогически модел, отговарящ на спецификата на диригентските умения и компетентности показват следното:

При отчитане състоянието и сравняване нивата на формиране на трите компетентности по всички критерии и показатели студентите постигат по-добри резултати при изходното ниво в сравнение с входното, като се отчита положителна тенденция към *значително понижаване* делът на студентите показали средно (Н1) и нулево (Н0) нива и *повишаване* за много добро (Н3) и добро (Н2) ниво. (Таблица №5)

Динамиката на резултатите за формиране и развитие на компетенциите показва, че по всички показатели преобладава преминаване на студенти от средно (Н1) и добро ниво (Н2) в много добро ниво (Н3). Не са малко случаите на преминали студенти от нулево ниво (Н0) в много добро ниво (Н3) при изходното ниво. Единични са случаите, когато студентите показали добро ниво (Н2) са повече от постигналите много добро ниво (Н3) при изходното ниво. Резултатите показват също, че постигналите „много добро” ниво (Н3) при входното ниво го запазват и при изходното, а процентът на студентите които не показват развитие при нулево (Н0) и средно (Н1) нива е сравнително малък.

При сравняване на резултатите от всички критерии се вижда, че най-голям процент студенти (между 60% и 80%) достигат много добро ниво (Н3) при първите три критерия на първата компетенция свързана със запознаване с музикалното съдържание на произведението – определяне и описание на основните елементи на партитурата и нейното озвучаване.

При втората компетенция, касаеща анализа на изразително-смысловото значение на отделните елементи на музикалното съдържание и техните взаимовръзки резултатите на постигналите много добро ниво студенти са по-ниски (между 40% и 60%). Преобладават студентите преминали от средно ниво (Н1) в добро (Н2) и много добро ниво (Н3), както и от добро (Н2) в много добро ниво (Н3). Добри са резултатите и за преминалите студенти от нулево ниво (Н0) в средно (Н1) и добро ниво (Н2) (от 3% до 20%).

Резултатите, касаещи компетенциите свързани с диригентската техника показват, че най-голям процент студенти

(между 62% и 69%) постигат много добро ниво (Нз) при критерия за изграждане на техниката на тактуване, т.е. метричната организация на диригентския жест (схеми на тактуване, начало и край на фразите и произведението, ауфтакт и т.н.) При критериите свързани с формиране на музикално-изразната артикулация на диригентския жест и изграждане на диригентска жестикулация на базата на разкриване на съдържателната страна на музикалното произведение и изработване на определени условно-рефлексивни връзки между жеста и музикалното съдържание на произведението студентите показали много добро ниво (Нз) намаляват и стойностите на резултатите са между (от 31% да 65%).

При компетенцията, свързана с емоционално-волево регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност най-много студенти са постигнали много добро ниво (Нз) при критерия свързан с проектиране на подходящи мануално-изпълнителски действия и пренасяне на вече изградена диригентска жестикулация при дирижиране на партитурата на произведението (между 62% и 69%) Около 40% са постигналите това ниво при останалите три критерия.

Статистическата обработка на резултатите показва, че общият коефициент на надеждност за всяка една компетенция се определя като **отличен**. Анализът на тези данни показва, че резултатите от тестовете на всички компетенции се интерпретират правилно и тестовата система гарантира висока повторямост, т.е. висока устойчивост на получения резултат.

Коефициентът на валидност на резултата за всички компетенции също се определя като **отличен**, гарантиращ високото съответствие на резултата от тестването на четирите компетенции.

Всичко това означава, че приложеният и апробиран теоретичен музикално-педагогически модел създава необходимите психолого-педагогическите условия осигуряващи формирането и развитието на диригентските компетентности и компетенции в частност и оптимизиране на обучението по дирижиране от клавиър като цяло.

Анализът на резултатите на изследването потвърждава работната хипотеза, че разработването и апробирането на теоретичен музикално-педагогически модел, отговарящ на спецификата на диригентските умения и компетентности определя етапите и условията за овладяването от студентите на дирижирането и различните форми на диригентската дейност. Чрез изведените и точно разработените характеристики на компетентностите в музикално – педагогическия модел се организира, контролира и оценява степента на усвоявания учебния материал в образователния процес.

## ОБОЩЕНИЯ И ИЗВОДИ

В проведеното изследване основополагаща е идеята за разработването и апробирането на теоретичен музикално-педагогически модел, отговарящ на спецификата на диригентските компетентности, което се тълкува и като необходимо условие за оптимизиране на обучението по „дирижиране от клавир” на бъдещи учители по музика. Теоретичният музикално-педагогически модел на обучението по „дирижиране от клавир” се извежда от следните теоретични положения:

- диригентската техника като цяло и диригентският жест в частност са основния обект на образователния процес при обучението по дирижиране от клавир;

- разбирането на основните елементи на музикалния израз и способността за ефективното им жестово предаване на изпълнителския състав са необходими условия при изграждането на диригентските умения;

- в процеса на обучението по дирижиране е абсолютно необходимо изграждането на техника за максимален синхрон и съответствие между представите, създадени в съзнанието на студента-диригент относно художествения образ и музикално-изразните средства необходими за практическата му звукова реализация чрез мануална техника.

Всичко това определя специфичните характеристики на изведените основни за дирижирането от клавир компетентности, които пряко се свързват с формиране и изграждане на:

- способности у студентите за проектиране на подходящи действия за оптимални решения в музикално-образователните ситуации по време на практическите упражнения по дисциплината „дирижиране от клавир”;

- самостоятелност в организиране на диригентските дейности за решаване на определени образователни задачи;

- възможност за бързо адаптиране към променящи се професионални условия;

- системност при изграждането на практически умения и навици у студентите за овладяване на задачите при самоподготовка за семинарното упражнение;

- проследяване на индивидуалното развитие на студентите и групата като цяло;

- механизми за отчитане резултатите постигнати при работата на студентите и формите на контрол;

- системност и разпределение на учебния материал за последователно изграждане на трайни технически умения, които да послужат за основа на по-нататъшно развитие.

Изведените интегрални характеристики на основни за „дирижиране от клавиър” компетентности и компетенции дават възможност студентите да преодолеят трудностите, които срещат при:

- пренасянето и прилагането на музикалните знания, умения и личен музикален опит при овладяване на определена музикална универсалност за реализиране на специфичните музикални дейности и действия свързани с изграждането на диригентска техника и нейното прилагане в определен вид музикално-изпълнителска практика.

- подготовка на работата с музикално-изпълнителска аудитория;

- овладяването на достатъчно ниво артистизъм в словесното и музикално-художествено общуване при излагане на концепциите и поставянето на задачите при работа с изпълнителите;

- умения за планиране, инициатива и развитие на собствените когнитивни процеси.

Апробирана е научно обоснована музикално-педагогически технология, разработена на основа на теоретичния модел за формиране и развитие на диригентските компетенции на изследваните студенти и предлаганата организация на учебния процес в различните му форми.

За диагностициране на успеваемостта при усвояването на отделните компетенции за всяка една от тях са определени критерии и показатели, на базата на които са обособени 4 нива, даващи представа за степента на тяхното формиране и развитие.



Достоверността на получените резултати се осигурява от обосноваването на изходните теоретико-методологически позиции; прилагането на методи съответстващи на обекта, задачите, логиката на изследването; коректната организация на изследователската дейност, както и стабилността при съчетанието на количествения и качествен анализ на резултатите, методи на статистическа и математическа обработка на резултатите определят надеждността и валидността на получените резултати.

Резултатите от проведеното изследване дават основание да се направят следните изводи:

**Изводи с теоретичен характер и значимост на методиката на обучението по дирижиране от клавиър**

Създаден е технологичен музикално-педагогически модел на обучението по дирижиране от клавиър за формиране и развитието на диригентски компетентности и компетенции у студентите.

В прилаганият теоретичен музикално-педагогически модел е реализирана идеята за осъществяване междудисциплинарен и вътрешнодисциплинарен синтез на получените знания и умения от музикално-теоретичните дисциплини и субективния опит на студента, в резултат на което се овладява дирижирането и диригентските дейности в конкретни музикално-изпълнителски диригентски практики.

Изведените характеристики на диригентските компетентности и тяхното формиране и прилагане в условията на трите модула на учебното съдържание осигуряват етапността при овладяването и разгъването на диригентската техника и дейности, насочва към диригентско моделиране на изразителността и експресивността на изпълнението и предаване на идейно-емоционалното съдържание на музикалната творба.

**Концептуалната компетентност** – осигурява формирането на музикалния образ в съзнанието на студента – диригент и изграждане на концепция за неговата реализация.

**Процесуалната компетентност** – определя процесите на изграждане на диригентска жестикулация на базата на разкриване на съдържателната страна на музикалното произведение и изработване на определени условно-рефлексивни връзки между жеста и музикалното съдържание на произведението.

**Изпълнителската компетентност** – създава експресивно-информационната наситеност на диригентския жест позволяваща изразяване и предаване в психодинамична форма на личностно-значимите характеристики на хоровото звучене постигането на определена емоционална изразителност.

Наличието на яснота в рамките на всяка компетентност и съответните компетенции, дава възможност на студентите да знаят и разбират **теоретичните и практическите основания** за овладяване на определени знания и умения, да добият представа за „валидността” на изучаваната наука като приложимост в бъдещата професия. **Преодоляват се несъответствията** „компетентност, знания, умения – професионална потребност”, които водят до сериозни проблеми в процеса на учене, свързани с отношението и мотивацията на студентите към изучаването на „дирижиране от клавиър”. В процеса на формиране на компетенциите студентите **разбират смисъла и определят значимостта и съвместимостта** на изучаваната учебна дисциплина, на получаваните знания и умения с бъдещата си професия.

### **Изводи с практико-приложен характер и значимост**

Практическата значимост на резултатите от направеното изследване се състои във възможността за използването им като: *основа* за проектиране и организиране на обучението на студентите и *система* от взаимно свързани по между си творчески форми на работа.

При изграждането на компетенциите:

– *се установява подчинеността на знанията и уменията* на способността и готовността на студента да ги ползва при решаване на различни професионални ситуации;

– *формират се предпоставки* за промени на професионалното поведение на студентите, разбирани като готовност за изпълнение на задачи свързани с реализирането на професионална дейност в наподобяващи професионалната среда условия.

Изградените диригентски компетентности и компетенции осигуряват праксиологическото осмисляне на цялостния и разнообразно протичащ процес на обучението по „дирижиране от клавиър”, при което всяко теоретично знание се осмисля не само в *абстрактно-познавателен*, но и в *практико-приложен план*.

Съизмеримостта на компетенциите дава възможност във всеки един момент от учебния процес не само да се отчете нивото на овладяване на учебния материал, както от всеки студенти, така и от групата като цяло, но и да се установят причините за недостатъчното им овладяване, което определя пътя и методите за коригиране.

## **ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД**

1. Определена е характеристиката на основни за дирижирането от клавиър компетентности:

– **концептуална компетентност** – запознаване с музикалното съдържание на произведението изготвяне на проект-модел за диригентско-изпълнителска и практическа реализация на партитурата.

– **процесуална (мануално-техническа)** компетентност – процесите на овладяване стуктурата на диригентската техника като цялостна система насочена към решаване на художествено-творчески задачи.

– **изпълнителска компетентност** – емоционално-волево регулиране и управление на музикално-изпълнителската дейност.

2. Разработена е научно обоснована и приложима методическа система за формиране на диригентската компетентност на студентите, която дава възможност за прилагане на диригентската техника и диригентските дейности в бъдещата им работа като учители по музика;

3. Модулната технология на обучение осигурява поетапното овладяване на знанията и уменията и позволява непрекъснат контрол и оценка на всеки студент в целия период на обучение по дисциплината.

4. Приложената балово–рейтингова система за оценяване нивото на придобитите компетенции, като точна, обективна и оперативна технология за контрол и оценка на знанията и уменията на студентите дава възможност за проследяване постиженията на студентите по дирижиране в продължение на целия учебен процес, както и динамиката на формиране и развитие на диригентските компетенции на всеки студент.

## **ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД**

- 1.** Модел за устойчиво приложение на рефлексивния подход в учебния процес на дисциплината „Дирижиране от клавиър”, Сборник научни трудове от конференция 45 години Академия за музикално и танцово изкуство, Пловдив, 2009, с. 77 – 83
- 2.** Създаване и поддържане на когнитивен дисонанс чрез прилагане на точкова система на оценяване работата на студентите по дисциплината Дирижиране от клавиър. Сборник научни трудове от конференция 40 години Шуменски университет, част I, Шумен, 2011, с. 759 – 763
- 3.** Ролята на хоровия диригент в мотивацията на хоровите групи: концептуален преглед, предположения и перспективи за студентите специалност Педагогика на обучението по музика, 2012, Пътуващ семинар Шумен – Риека – Венеция, 345 – 351
- 4.** Хоровото изкуство в съвременното образователно пространство. Сборник научни трудове от конференция Съвременното студентско и младежко хорово изкуство – проблеми, достижения, тенденции, Благоевград, 2013, с. 32 – 38
- 5.** Разбиране и прилагане на компетентностния подход при изучаване дисциплината „Дирижиране от клавиър”, Сборник научни трудове от конференция Музикално-образователни стратегии и практики в предучилищна, училищна и извънучилищна среда, София, 2013, с.148 – 151
- 6.** Мястото на учебната дисциплина “Дирижиране от клавиър” при обучението на учители по музика. Сборник научни трудове от конференция Образователни технологии, Шумен, 2013, стр. 644 – 649